М-р Татјана Васиќ-Бозаџиева[1]

УСТАВНИОТ СУД НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И ПРЕСУДИТЕ НА РЕДОВНИТЕ СУДОВИ

Апстракт

Предмет на трудот е една од главните задачи на уставните судови да обезбедат дека човековите права загарантирани со уставот се почитуваат и применуваат во секојдневниот живот преку придржување на двата критични аспекти во процесот на решавање на спорови поврзани со основните права: утврдување дали е извршена повреда на правата и одлучување за соодветни мерки за враќање или компензација на нарушените права. Со цел да се зајакне оваа улога на уставните судови, препорачливо е да се воведе и можност за поништување на неуставни судски одлуки. Уставниот суд би требало да има надлежност да поништува судски одлуки кои се во спротивност со уставот, со што би се обезбедила поголема заштита на основните човекови права. Овој текст се фокусира на двата критични аспекти на постапките пред уставните судови, како и на потребата од воведување на механизам за поништување на неуставни судски одлуки. Оттука, целта на овој труд е да го испита правниот концепт за воведување на можност за поништување на неуставни судски одлуки и да го анализира неговото значење за правната сигурност и заштитата на човековите права. Покрај тоа, ќе се направи анализа на состојбата во Република Северна Македонија, со посебен фокус на постоечките механизми за заштита на човековите права и можностите за унапредување на уставната контрола врз судските одлуки.

Клучни зборови: Уставен суд, редовни судови, поништување на пресуди, човекови права и слободи, Деловник на Уставниот суд, Акт на Уставниот суд.

Во современите правни системи, заштитата на човековите права и основните слободи претставува основен императив. Овие права се загарантирани со Уставот, а уставните судови имаат клучна улога во нивната заштита, осигурувајќи дека законите и

[1] Авторот е магистер на правни науки и докторанд по уставно право, актуелен судија на Уставниот суд на Република Северна Македонија.

судските одлуки се усогласени со уставните принципи. Една од главните задачи на уставните судови е да обезбедат дека човековите права загарантирани со уставот се почитуваат и применуваат во секојдневниот живот. Надлежноста на уставните судови да ги укинуваат одлуките на редовните судови кои се неуставни претставува суштински елемент во заштитата на уставните права.

Во овој контекст, една од најважните дебати во уставното право се однесува на прашањето за надлежноста на уставните судови да укинуваат одлуки на редовните судови кои се неуставни. Оваа надлежност на уставните судови во однос на укинувањето на одлуките на редовните судови е една од најконтроверзните теми во модерната уставно-правна наука. Иако ова прашање предизвикува правни и институционални контроверзии, важно е да се најде баланс помеѓу заштитата на уставните права и зачувувањето на независноста на редовното судство. Во теоријата на уставното право, ова прашање е дискутабилно и води до поделба во правната мисла. Од една страна, укинувањето на одлуките на редовните судови од страна на уставниот суд се смета како нужност за заштита на уставните права на граѓаните. Од друга страна, ова може да се смета за прекумерна интервенција во независноста на редовното судство.

Моделот во кој уставниот суд може да укинува неуставни судски одлуки не е универзално применет во сите правни системи, но правни системи како оние во Германија и Австрија веќе имаат механизми што овозможуваат такви интервенции. Ова овластување ја става уставната контрола во центарот на заштитата на уставно загарантираните права и ги поставува уставните судови како крајни гаранти на човековите права. Примерите од меѓународната практика покажуваат дека оваа надлежност е возможна и потребна, додека во Република Северна Македонија е неопходна правна реформа за подобрување на механизмите за заштита на човековите права. Оваа проблематика станува сѐ поактуелна, бидејќи правната заштита на основните човекови права не е само работа на редовните судови, туку и на уставните судови. Во многу правни системи, уставните судови имаат овластување да укинуваат одлуки на редовните судови, кога ќе утврдат дека се неуставни, а со тоа се остварува целта на уставното судство да обезбеди владеење на уставот и заштита на основните човекови права и слободи.

Во некои правни системи, уставните судови имаат директна надлежност да укинуваат судски одлуки кога ќе утврдат дека се неуставни. Ова овластување произлегува од нивната основна задача да обезбедат заштита на основните права и слободи на граѓаните. Во овие системи, уставната тужба е едно од главните средства преку кои граѓаните можат да бараат заштита на своите уставни права ако сметаат дека редовните судови донеле одлуки кои ги нарушуваат нивните основни права.

Во системите каде што е воведена уставната тужба, уставниот суд има можност не само да утврди дека е сторена повреда на уставните права, туку и да преземе соодветни мерки, како што е укинување на неуставната одлука или „рехабилитација“ на правата на подносителот на уставната тужба. Во некои правни системи, оваа надлежност на уставниот суд е експлицитно пропишана во уставот или во законите кои го регулираат функционирањето на уставниот суд.

Имено, во многу европски правни системи, уставната тужба е правно средство преку кое граѓаните можат да иницираат уставен спор и да бараат укинување на неуставни одлуки. Уставната тужба е еден од главните инструменти кои овозможуваат директно вмешување на уставните судови во судски одлуки. Преку уставната тужба, поединците чии права се прекршени со одлуки на редовните судови можат да бараат нивно укинување. Оваа постапка не е насочена кон преиспитување на фактичките прашања или примената на законите, туку единствено се фокусира на уставноста на одлуката. Овој механизам е особено важен во контекст на заштитата на основните човекови права, како што е предвидено во повеќе европски устави. На пример, во Германија, уставната тужба претставува суштински елемент на уставниот поредок, каде што граѓаните имаат право да ја „обжалат“ секоја судска или административна одлука која сметаат дека ги повредува нивните уставни права. Овозможувањето правна заштита на поединците во случај на повреда на нивните права од административни или судски одлуки е главната оправданост за воведувањето на уставната жалба од европска перспектива. Во европските правни системи, уставната жалба е правен механизам кој служи за заштита на индивидуалните права и слободи. Главната оправданост за нејзиното воведување е да се овозможи

ефективна правна заштита во случаи кога индивидуите се соочуваат со повреди на своите права, кои произлегуваат од одлуки донесени од страна на административните или судските органи. Овој правен институт е особено важен за граѓаните кои немаат други ефикасни правни средства за исправување на неправдите и заштита на своите уставни права.

Овој труд се фокусира на двата основни аспекти на постапките пред уставните судови, како и на потребата од воведување на механизам за укинување на неуставни судски одлуки. Оттука, целта на овој труд е да го испита правниот концепт за воведување на можност за укинување на неуставни судски одлуки и да го анализира неговото значење за правната сигурност и заштитата на човековите права. Покрај тоа, ќе се направи анализа на состојбата во Република Северна Македонија, со посебен фокус на постоечките механизми за заштита на човековите права и можностите за унапредување на уставната контрола врз судските одлуки.

Може да се каже дека постапката на решавање на уставните спорови поврзани со заштита на човековите слободите и права се состои од два критични аспекти: утврдување дали е извршена повреда на правата и одлучување за соодветни мерки за враќање или компензација на нарушените права. Со цел да се зајакне оваа улога на уставните судови, би било препорачливо да се воведе и можност за укинување на неуставни судски одлуки. Уставниот суд би требало да има надлежност да укинува судски одлуки кои се во спротивност со уставот, со што би се обезбедила поголема заштита на основните човекови права.

I. Утврдување на повредата на правата

Првиот и основен чекор во постапката пред уставниот суд е да се утврди дали граѓаните чии права се предмет на спорот навистина биле изложени на повреда на нивните уставно загарантирани права и слободи. Во оваа фаза, Уставниот суд мора внимателно да ги разгледа сите факти, околности и правни основи врз кои се заснова уставната тужба.

1. Фактичко и правно утврдување

Уставниот суд, како највисок гарант на човековите права, не ја презема улогата на редовен суд при разгледувањето на фактите и правото од секојдневните спорови. Наместо тоа, неговата задача е да оцени дали постои повреда на основните права и слободи загарантирани со уставот. Ова вклучува проверка на тоа дали се почитувани процесните права на странките, дали е обезбедена еднаков третман пред судот и дали се следени принципите на правна сигурност и фер постапка.

2. Примери на основни права кои често се предмет на спор

-Право на фер судење (правична постапка): Секој граѓанин има право на независен и непристрасен суд. Ова право вклучува не само правилна примена на законите, туку и фер однос кон странките, заштита од неправедни или произволни постапки, како и обезбедување пристап до правда за сите граѓани.

-Право на еднаквост пред законот: Уставните судови истражуваат дали граѓанинот бил еднакво третиран според законот и дали постои дискриминација врз основа на националност, пол, религија, или друга основа која го повредува уставното право на еднаквост.

-Слобода на изразување и право на приватност: Овие права често се предмет на уставни спорови, особено кога јавните власти или редовните судови наметнуваат ограничувања кои можат да го загрозат правото на слободно изразување или приватност.

II. Мерки за враќање или компензација на повредените права

Откако ќе се утврди дека постои повреда на правата, следниот критичен чекор е да се одредат соодветни мерки за враќање на повредените права или компензација за штетата предизвикана од повредата. Овој процес е од суштинско значење бидејќи ефективната заштита на човековите права не може да се сведе само на констатирање на повредата – неопходно е да се обезбеди „рехабилитација“ на правата на засегнатите граѓани.

1. Укинување на одлуките на редовните судови

Една од најчестите мерки што Уставниот суд ја применува е укинување на одлуката на редовниот суд или друг орган кој ја извршил повредата на правото. Со укинување на ваквата одлука, уставниот суд враќа делумна правда и го враќа случајот на повторно разгледување пред редовните судови, овој пат во согласност со уставните стандарди. Ова има ефект не само врз конкретниот случај, туку и праќа јасна порака до судовите и другите органи за тоа кои се границите на дозволеното и како треба да постапуваат за да се избегнат идни повреди.

2. Надомест на штета и компензација

Во одредени случаи, особено кога повредата на правата предизвикала значителна материјална или нематеријална штета, Уставниот суд може да одлучи дека граѓанинот има право на надомест на штета. Оваа мерка обезбедува не само правична компензација за конкретниот граѓанин, туку и превентивно дејствува врз органите за да избегнат слични повреди во иднина.

<u>Причини за воведување на можност за укинување на неуставни судски одлуки</u>

Оттука, постои потреба од воведување на можност за укинување на неуставни судски одлуки што се образложува со следните причини:

1. Потребата од брза и ефективна заштита на човековите права

Во правните системи каде уставниот суд нема директно овластување да ги укинува неуставните судски одлуки, процесот на заштита на човековите права може да биде пролонгиран и комплексен. Граѓаните може да се соочат со повеќегодишни судски постапки пред сите редовни правни средства да се исцрпат, додека нивните права остануваат повредени. Воведувањето на можност за директно укинување на неуставни судски одлуки ќе обезбеди побрза заштита на правата и ќе го намали времето што граѓаните го поминуваат во правна несигурност.

Оттука, една од основните причини за воведување на оваа можност е потребата од брза и ефектовна заштита на правата на граѓаните. Во ситуации каде редовните судови носат одлуки кои не се во согласност со Уставот, граѓаните можат да се најдат во позиција каде нивните права се прекршени, без ефективен механизам за итна рехабилитација. Уставната тужба, која постои во одредени правни системи, овозможува некаква форма на заштита, но доколку не е придружена со овластување за укинување на противуставни судски одлуки, заштитата може да остане нецелосна.

2. Баланс меѓу правната сигурност и заштитата на уставните права

Од друга страна, воведувањето на ваква можност не смее да го загрози принципот на правна сигурност. Редовните судови, како главни за примена на законите, мора да задржат автономија и независност во своите одлуки. Прекумерна интервенција на уставниот суд врз судските одлуки би можела да создаде правна несигурност и да го наруши системот на поделба на властите. За да се одржи рамнотежата помеѓу правната сигурност и заштитата на уставните права, оваа можност треба да биде строго ограничена на случаи каде е јасно утврдено дека постои груба и очигледна повреда на уставните права. За да се постигне баланс помеѓу заштитата на уставните права и правната сигурност, потребно е строго дефинирање на критериумите за укинување на судските одлуки.

Критериуми за укинување на судски одлуки

Воведувањето на механизам за укинување на судски одлуки од страна на уставниот суд треба да биде придружено со јасни и прецизни критериуми. Овие критериуми би можеле да вклучуваат:

-Груба повреда на уставно загарантираните права: Овој критериум би се однесувал на случаи каде правата на граѓанинот се прекршени на начин што не остава простор за толеранција од уставна перспектива.

-Неможност за „рехабилитација“ преку редовните правни средства: Уставниот суд би требало да постапува само во оние случаи каде редовните правни средства не обезбедуваат ефективна заштита на правата.

-Опасност од повторување на повредата: Укинувањето на неуставните судски одлуки би имало и превентивен карактер, спречувајќи повторување на истата или слична повреда од страна на редовните судови.

Меѓународни примери

Во правните системи на различни европски земји, постојат варијанти на оваа надлежност на уставните судови.

Германија на пример, има развиен систем на уставна тужба, каде што уставниот суд може да ги укине одлуките на редовните судови доколку утврди дека истите го прекршуваат уставот. Во Германија, Федералниот уставен суд (Bundesverfassungsgericht) игра клучна улога во заштитата на уставноста. Тој има право да ги укинува судските одлуки доколку ги прекршуваат уставните права на поединците. Германскиот модел е многу влијателен во европската правна пракса, а неговата надлежност се смета за една од најсилните кога е во прашање заштитата на правата на граѓаните преку уставна тужба.

Во Германија, Федералниот уставен суд има овластување да одлучува по уставните тужби поднесени од страна на поединците кои сметаат дека нивните основни права се повредени од страна на државни органи, вклучувајќи ги и редовните судови. Уставната тужба е ефикасен механизам за заштита на уставните права, бидејќи уставниот суд може да ги поништи одлуките на редовните судови доколку утврди дека тие ги повределе уставните права на подносителот на уставната тужба. Според германскиот модел, уставниот суд може не само да ги укине судските одлуки, туку и да им нареди на редовните судови да го преиспитаат случајот во „светло“ на уставните принципи. Овој модел обезбедува двостепена заштита: уставниот суд ги штити уставните права, додека редовните судови донесуваат нова пресуда во согласност со уставните принципи. Имено, Уставниот суд на Германија има јасна надлежност да укинува судски одлуки кои се спротивни на уставот. Според Германскиот Основен закон, овој суд може да укине одлука на редовен суд доколку истата е донесена на начин што ги прекршува основните права загарантирани со уставот. Уставниот суд може исто така да наложи повторно разгледување

на случајот пред редовниот суд, што обезбедува корекција на грешките и заштита на основните права.

Хрватска има сличен правен механизам како Германија. Уставниот суд на Република Хрватска има овластување да ги укинува одлуките на редовните судови доколку тие ги прекршиле уставните права на подносителот на уставната тужба. Уставната тужба е основното средство преку кое граѓаните можат да бараат заштита од уставниот суд, а одлуките на уставниот суд се обврзувачки за редовните судови. Во пракса, ова значи дека хрватскиот уставен суд може да ги укине судските одлуки кои се во спротивност со уставот и да наложи повторно разгледување на случајот пред редовните судови.

Шпанскиот уставен суд, во рамките на постапката за уставна тужба, може да укине одлуки на редовните судови доколку истите ги прекршуваат уставните права на граѓаните. Според Законот за Уставниот суд на Шпанија, судот има можност да изрече мерки кои го враќаат жалителот во состојба на целосна заштита на неговите права, како и да објави јавен акт за признание на повредата.

Австрискиот уставен суд има слична улога, каде што судот може да ја укине или да ја прогласи за неважечка секоја одлука на редовните судови доколку таа е спротивна на уставните одредби. Овој систем овозможува граѓаните директно да поднесат уставна тужба во случаи на повреда на нивните права. Уставниот суд на Австрија, исто така, има овластувања да ги укине одлуките на редовните судови доколку истите се во спротивност со уставните одредби.

<u>Одлуките на уставното судство vis a vis пресудите на редовното судство во однос на поништувањето на неуставни судски одлуки од страна на уставните судови</u>

Уставното судство и редовното судство претставуваат две клучни компоненти на правниот систем во современите демократски општества. И покрај тоа што и двете институции се насочени кон заштита на правото и правдата, нивните функции, надлежности и постапки значително се разликуваат. Основни разлики помеѓу уставното и

редовното судство се во надлежностите, процедурите и правното дејство и извршувањето на нивните одлуки. Во однос на надлежноста, уставното судство има специфични надлежности во однос на оценка на уставноста, додека редовното судство е фокусирано на примената на законите во конкретни случаи. Уставните судови како чувари на уставноста, претставуваат специјализирани органи кои имаат задача да ги штитат основните права и слободи на граѓаните преку оценка на уставноста на законите и другите правни акти. Тие не се дел од судската гранка на власта (системот на редовни судови), туку имаат своја посебна надлежност утврдена во уставот и законите. Редовните судови, од друга страна, се примарно надлежни за решавање на спорови помеѓу граѓаните, примената на законите и обезбедување на правдата во секојдневните случаи. Меѓутоа, редовните судови не се надлежни да оценуваат уставноста на законите или на одлуките на другите судови, туку нивната задача е ограничена на примената на важечките закони.

Постапките пред уставниот суд се различни од оние пред редовните судови. Уставните судови често работат со принципи и норми на уставност, додека редовните судови се фокусираат на факти и примена на закон. Одлуките на уставните судови се обврзувачки за сите органи на власта и граѓаните, а редовните судови одлучуваат по конкретни случаи и против нивните пресуди незадоволните странки можат да користат правни лекови. Со оглед на тоа дека одлуките на уставните судови се конечни и обврзувачки, тоа значи дека редовните судови, како и другите државни органи, се должни да ги почитуваат. Иако уставното судство и редовното судство функционираат одделно, тие не се потполно изолирани едни од други. Одлуките на уставниот суд можат да влијаат на примената на закони од редовните судови. На пример, ако уставниот суд прогласи закон за неуставен, сите судски одлуки засновани на тој закон автоматски стануваат проблематични и може да се ревидираат.

<u>Предизвици и предности од укинување на неуставни судски одлуки од страна на уставните судови</u>

Укинувањето на неуставни судски одлуки од страна на уставните судови е значаен аспект на правниот систем, особено во контекст на заштитата на основните човекови права

и одржувањето на уставноста. Оваа функција носи со себе одредени предизвици и предности.

Предности се: заштита на уставноста, заштита на основните права, создавање судска пракса, унапредување на правната сигурност, поттикнување на одговорност и подобрување на правниот систем. Во однос на заштитата на уставноста, уставните судови играат клучна улога во осигурувањето дека судските одлуки се во согласност со уставот. Поништувањето на неуставни одлуки помага во одржување на правниот ред и интегритетот на правниот систем. Во однос на заштитата на основните права, кога уставниот суд поништува неуставни одлуки, тој ги заштитува основните права на човекот и граѓанинот. Ова е особено важно во случаи кога редовните судови можат да направат грешки во интерпретацијата на правото или уставот. Предност е и создавањето судска пракса. Имено, укинувањето на неуставни одлуки може да создаде судска пракса за идните одлуки, помагајќи на редовните судови да разберат како да применуваат уставните норми во слични случаи. Предизвикува и унапредување на правната сигурност со оглед на тоа дека со укинување на неуставни одлуки, уставниот суд создава правна сигурност и предвидливост, што е важно за правните субјекти и граѓаните. Оваа функција на уставниот суд поттикнува редовните судови да бидат поодговорни во своето одлучување и да ги почитуваат уставните принципи. Уставниот суд со своите одлуки може да помогне во подобрувањето на правниот систем, укажувајќи на недостатоци во примената на законите од страна на редовните судови и предлагајќи решенија.

Предизвици се конфликти со редовните судови, преоптовареност на уставниот суд, опасност од политизација, ризик од правна несигурност и ограничени ресурси.

Конфликти со редовните судови и загрозување на независноста на судовите: Укинување на судски одлуки може да создаде конфликти помеѓу уставниот суд и редовните судови, особено во однос на независноста на судството. Ова може да доведе до напнатости и правни несогласувања. Редовните судии може да се чувствуваат дека нивните одлуки се ставени под сомнение, што може да влијае на нивната работа. Уставниот суд, со својата моќ да укинува, може да создаде впечаток дека сака да се меша во судската

автономија на редовните судови. Ова може да доведе до тензија помеѓу институциите, особено во случаи каде што различни судови имаат различни интерпретации на правото.

Преоптовареност на уставниот суд: Уставниот суд може да биде преоптоварен со случаи на укинување, што може да влијае на неговата ефикасност и време на обработка на предметите.

Опасност од политизација: Постојат опасности од политизација на уставниот суд, особено ако одлуките за укинување се доживуваат како политички мотивирани. Ова може да ја намали довербата на јавноста во судството.

Ризик од правна несигурност: Укинувањето на судски одлуки може да создаде правна несигурност, особено во случаи кога постојат различни интерпретации на уставните норми. Оваа несигурност може да влијае на правната стабилност.

Ограничувања на ресурсите: Уставните судови често се соочуваат со ограничени ресурси и финансиски средства, што може да ја отежне нивната способност да постапуваат со предметите на укинување.

Можеме да заклучиме дека укинувањето на неуставни судски одлуки од страна на уставните судови е важен механизам за заштита на уставноста и основните човекови права. Иако носи со себе значајни предности, како што се заштита на правата на граѓаните, истовремено поставува предизвици во однос на независноста на судството, правната сигурност и ресурсите. Важно е да се најде баланс помеѓу овие аспекти за да се обезбеди ефикасно функционирање на правниот систем и заштита на правата на поединците. Балансот помеѓу заштитата на правата на поединците и независноста на редовните судови е клучен за успешно функционирање на правниот систем.

Ова ќе го илустрираме преку анализа на судирот меѓу редовните и уставните судови во Германија и Шпанија. Судирот меѓу редовните и уставните судови во Германија и Шпанија е резултат на сложената интеракција меѓу уставните и правосудните функции.

Иако механизмот на уставната тужба претставува важен инструмент за заштита на основните права и уставната стабилност, тој истовремено претставува извор на конфликти поради овластувањето на уставниот суд да преиспитува и поништува одлуки на редовните судови. Тензиите што се создаваат од овие процеси може да се сметаат за „војна за моќ“, но од друга страна, тие се и неопходен елемент на самоодбраната на судската независност.

Поконкретно, преклопувањето на функциите на редовните и уставните судови генерира тензии меѓу овие две институции. Редовните судови не само што имаат право, туку и обврска да го применуваат редовното законодавство во „светло“ на уставот. Тие се неизбежно вклучени во толкување на уставот во рамките на конкретни судски постапки, што може да резултира со различни толкувања на уставните одредби. Овие разлики често предизвикуваат несогласувања меѓу редовните и уставните судови. Уставната тужба претставува значајно средство за уставните судови во Германија и Шпанија за контрола врз одлуките на редовните судови. Оваа тужба им овозможува на уставните судови да вршат надзор и да ги поништуваат одлуките на редовните судови кога тие се оценети како неуставни. Земено предвид дека уставните тужби сочинуваат најголем дел од предметиге пред уставните судови во овие две земји, и дека околу 95% од тужбите се насочени против судските одлуки на редовните судови, ситуацијата создава потенцијал за конфликти меѓу редовните и уставните судови. Потенцијален извор на конфликти е фактот што уставниот суд може да преиспита и да укине судска одлука која поминала низ целата постапка пред редовните судови и е правосилна, што создава тензии. Редовните судии понекогаш имаат тешкотии да прифатат дека нивните правосилни одлуки можат да бидат укинати од страна на уставниот суд. Овој процес често води кон дилема: дали се работи за самоодбрана на независноста на судовите или за војна за моќ меѓу нив? Војна за моќ или самоодбрана? Без оглед на тоа како се нарекува овој судир — самоодбрана или војна за моќ — тензии се неизбежни кога два различни судски органи вршат слични функции, а еден има моќ да го преиспитува и укинува одлуките на другиот. Уставните судови имаат уникатна улога во заштитата на уставот, но со оваа улога доаѓа и можноста за судири со редовните судови. Сепак, за да се избегнат конфликти, потребно е воспоставување на баланс помеѓу правосудната независност на редовните судови и надзорната функција на уставните

судови. Потребно е да се најдат начини за коегзистенција и соработка со цел да се постигне крајната цел — заштита на уставните права.

Ограничувања на уставната контрола како механизам за балансирање

Од перспектива на балансот на моќта помеѓу редовните и уставните судови и избегнување на вмешување на уставниот суд во активностите на редовното судство, важно е да се напомене дека надлежноста на Федералниот уставен суд на Германија за преиспитување на одлуките на редовните судови не е неограничена. Постојат три ограничувања кои служат како важни заштитни механизми за заштита на редовните судови од прекумерно вмешување на уставниот суд во нивните активности:

1. Уставниот суд е овластен да испитува само дали редовните судови се движат во рамките на границите на уставот во однос на нивната одлука и применетата процедура, односно контролата на уставната оправданост,[2]

2. Уставниот суд е овластен да интервенира само по завршување на целокупната постапка пред редовните судови (исцрпени сите правни лекови), и

3. Дури и ако уставната тужба биде профатена како основана, уставниот суд не ја заменува одлуката на редовниот суд со своја. Тој само укажува на прекршувањето на уставот и го враќа предметот назад на редовниот суд, давајќи му можност повторно да го преиспита случајот и да донесе нова одлука, овој пат почитувајќи ги стандардите поставени од уставниот суд.

Во Шпанија, можностите за интервенција на Уставниот суд во активностите на редовното судство се исто толку ограничени како и во Германија, што значително придонесува за намалување на тензиите предизвикани од надзорот на уставниот чувар над

---

[2] Постојат два аспекти на активностите на редовните судови кои се подложни на контрола од страна на уставните судови: контрола на содржината на судските пресуди и контрола на судските постапки, при што втората контрола се базира на прекршувањата на основните права поврзани со спроведувањето на парничната или кривичната постапка и е предмет на особено интензивно испитување од страна на уставниот суд. За детали видете: Cristina Ruth, Kai Lohse, Constitutional Review of Decisions of Non-constitutional Courts by the Federal Constitutional Court, Report for the Seminar “The limits of constitutional review of ordinary courts’ decisions in Constitutional Complaints Proceedings”, pp. 4-6, 9-16. http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-JU(2005)061-e.asp

редовните судови. Барањето за исцрпување на сите правни лекови е важен ограничувачки фактор (член 53(2) од Уставот, член 41(1), 43, 44(1)(а) од Законот за Уставниот суд на Шпанија- SLCC). Понатаму, член 54 од Законот за Уставниот суд на Шпанија експлицитно пропишува дека при разгледување на уставната тужба за заштита која се однесува на одлуката на редовен суд, улогата на уставниот суд се состои исклучиво во утврдување дали правата или слободите на апликантот биле нарушени и во заштита или „враќање“ на тие права или слободи, исклучувајќи каков било понатамошен коментар за постапките на судските органи. Важно е дека Уставниот суд не може да интервенира во процесот на толкување и примена на законодавството од страна на редовните судови, освен ако не се случи кршење на уставот.

Секогаш кога основното човеково право е релевантно за толкувањето на законите, толкувањето прифатено од уставните одлуки има надмоќ, додека во сите други области, судската пракса на Врховниот суд нуди најавторитативно толкување не само на „обичните закони“, туку и на самиот Устав. Тензијата помеѓу Уставниот суд на Шпанија и Врховниот суд сè уште е честа и понекогаш достигнува дури и ниво на апсурдност. Во одлука од 23 јануари 2004 година, Врховниот суд на Шпанија (Прва комора) наложил на судиите од Уставниот суд да исплати обештетување на граѓанин чие барање било прогласено за неприфатливо од Уставниот суд. Врховниот суд сметал дека причините за одлуката на Уставниот суд за неприфаќање на жалбата биле недоволни и дека вербата на тужителот во владеењето на правото била нарушена. Според Врховниот суд, висината на штетата што секој судија му ја предизвикал на тужителот изнесувала 500 евра.

<u>Во врска со меѓусебната релација помеѓу редовните и уставните судови во Германија и Шпанија, како и улогата на уставната тужба во оваа релација, може да се заклучи дека, прво, редовните судови се првично одговорни за заштитата на човековите права, додека уставниот суд интервенира само во исклучителни околности, а неговите овластувања се ограничени на проверка дали се прекршени уставните права. Сепак, надзорната функција на уставниот суд има посебно значење за ефикасното функционирање на целиот систем за заштита на правата. Неговата судска практика служи како водич за редовните судови во однос на тоа како да ги заштитат уставните права.</u>

Разликата во ставовите на судовите и моќта на уставниот суд да ги поништи одлуките на редовните судови создава тензија и станува извор на конфликти.

Овој вид на конфликти не придонесува кон постигнување на заедничката цел на овие институции – обезбедување заштита на уставните права. Судска коегзистенција и соработка, при која редовните судови нема да го гледаат уставниот суд како ривал и натрапник во нивната надлежност, туку ќе ги следат принципите развиени од уставниот суд при повторно разгледување на случаите, додека уставниот суд нема да ги надмине границите на своите овластувања, е неопходен предуслов за постигнување на оваа цел.

Иако е тешко да се признаат грешките направени поради непосветување доволно внимание на уставните права и да се види како одредена судска одлука е укинатаа како резултат на уставната тужба, овој вид на надзор е неопходен како механизам за корекција и водич за идните активности. Од друга страна, претераното мешање на уставниот суд во активностите на редовните судови треба да се избегне со поставување ограничувања. Ваквите ограничувања се взаемно корисни, бидејќи го штитат судот од преголем прилив на случаи, што е тешко да се обработи имајќи ги предвид ограничените ресурси на уставниот суд.

Корективни мерки

Еден од основните фактори при проценувањето на ефикасноста на механизмот на уставната тужба, а кој служи како предуслов за јавното прифаќање и поддршка на уставниот суд, се корективните мерки што уставниот суд може да ги додели на подносителот на уставната тужба доколку се утврди дека уставното право е прекршено.

Во Шпанија, уставниот суд може или да додели или да одбие давање на заштита (член 53, Закон за Уставниот суд на Шпанија).

Како што е понатаму наведено во член 55 од истиот Закон, во случај на доделување заштита, уставниот суд може да донесе едно од следните мерки:

1) Може да ја прогласи одлуката која го нарушува уставното право за неважечка. Слично на германскиот модел, кога Шпанскиот уставен суд разгледува уставна тужба за заштита во врска со одлуките на редовните судови, неговата улога се состои само во утврдување дали правата или слободите на апликантот се нарушени. Ако судската одлука ги прекршува уставните права, таа ќе биде укината. Случајот може да биде вратен назад на редовните судови, кои повторно ќе одлучуваат за прашањето, овој пат на начин кој ги почитува уставните права. Ако не се одлучи за конкретно враќање, на страните во постапката и на судовите им се остава да утврдат дали е потребно соодветно ново судско дејство. Поништувањето на кривичната пресуда од страна на уставниот суд нема да биде проследено со повторно отворање на случајот (ново судење или нова одлука од кривичниот суд), освен ако тоа не е наредено во уставната одлука. Враќањето може да биде наредено кога нарушувањето влијаело на основните процесни гаранции, особено правото на фер судење.

2) Може да признае јавно дека одредено право или слобода е повредено, без да прогласи некоја правна норма за неважечка.

3) Може да му ги „врати“ на подносителот на уставната тужба неговите или нејзините права или слободи со усвојување на соодветни мерки. Ова е карактеристика по која се разликува Шпанскиот уставен суд, кој не само што може да ја укине одлуката, туку и да го врати подносителот на уставната тужба во неговата/нејзината претходна положба со преземање на потребни чекори.

Обештетувањето за прекршување на уставните права може да подразбира парични компензации, но Шпанскиот уставен суд се ограничува на утврдување на нарушувањето на уставните права и не доделува оштети, оставајќи ја оваа функција на редовните судови. Меѓутоа, во исключителни случаи, уставниот суд може сам да додели оштета.

Во Република Северна Македонија, според член 110 алинеја 3 од Уставот, Уставниот суд „ги штити слободите и правата на човекот и граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата,

политичкото здружување и дејствување и забраната на дискриминација на граѓаните по основ на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност.“ Во член 50 став 1 од Уставот е предвидено дека „секој граѓанин може да се повика на заштита на слободите и правата утврдени со Уставот пред судовите и пред Уставниот суд на Република Македонија во постапка заснована врз начелата на приоритет и итност.“

Во член 113 од Уставот е утврдено дека начинот на работа и постапката пред Уставниот суд се уредуваат со акт на Уставниот суд.

Согласно со член 51 од Деловникот на Уставниот суд, кој престана да важи со донесувањето на Актот на Уставниот суд на Република Северна Македонија: “Секој граѓанин кој смета дека со поединечен акт или дејство му е повредено правото или слободата, утврдени со член 110, алинеја 3 од Уставот на Република Македонија, може да бара заштита од Уставниот суд во рок од 2 месеци од денот на доставувањето конечен или правосилен поединечен акт, односно од денот на дознавањето за преземање дејство со кое е сторена повредата, но не подоцна од 5 години од денот на неговото преземање.“

Согласно Деловникот на Уставниот суд на Република Северна Македонија беше можно поднесување на барањето за заштита на слободите и правата во секоја фаза од постапката за остварување на правата и слободите со оглед на тоа дека барањето не беше дефинирано како супсидијарно, односно не беше потребно да се исцрпат сите правни средства против актот со кој е сторена повредата на уставните слободи и права. Исто така, согласно Деловникот на Уставниот суд на Република Северна Македонија беше можно задолжително поништување на поединечниот акт со кој е сторена повредата. Имено, според член 56 од Деловникот, беше уредено дека со одлуката за заштита на слободите и правата Уставниот суд ќе утврди дали постои нивна повреда и во зависност од тоа ќе го поништи поединечниот акт, ќе го забрани дејството со кое е сторена повредата или ќе го одбие барањето. Исто така, со член 82 беше предвидено дека со одлука со која Уставниот суд одлучува за заштита на слободите и правата од член 110, алинеја 3 од Уставот, Уставниот суд ќе го определи начинот на отстранување на последиците од примената на поединечниот акт или дејство, со кои тие права и слободи биле повредени.

Со новиот Акт на Уставниот суд на Република Северна Македонија се напуштаат овие два важни аспекта со оглед на тоа дека со членот 53 став (3) е уредено дека барањето за заштита на слободите и правата утврдени со член 110 алинеја 3 од Уставот може да се поднесе откако ќе бидат исцрпени сите редовни и вонредни правни средства за заштита од поединечниот акт.

Исто така, целосно е напуштено овластувањето на Уставниот суд за задолжително поништување на поединечниот акт со кој е сторена повредата. Имено, според член 57 од Акт на Уставниот суд на Република Северна Македонија, со одлуката за заштита на слободите и правата од член 110 алинеја 3 од Уставот, Уставниот суд ќе утврди нивна повреда или ќе го одбие барањето. Со одлуката со која е утврдена повреда на слободите и правата утврдени со член 110 алинеја 3 од Уставот, Судот ќе го определи и начинот на отстранување на последиците од примената на поединечниот акт или дејствието со кои тие права и слободи биле повредени. Со ниту еден член на Актот не се предвидува задолжително поништување на поединечниот акт со кој е сторена повредата.

Заклучни согледувања

Оттука, актуелната правна рамка во Република Северна Македонија не овозможува директна и ефикасна заштита на уставните права преку укинување на неуставни судски одлуки. Ова отвора потреба од унапредување на механизмите за заштита на правата, преку ревизија на надлежностите на Уставниот суд. Во Република Северна Македонија, Уставниот суд нема директна надлежност да укинува неуставни судски одлуки. Ова значи дека, иако Уставниот суд може да укине или поништи одредени закони кои се основа за судските одлуки, тој нема овластување да ги укинува самите одлуки на редовните судови. Оваа состојба води до ограничена заштита на основните права на граѓаните, бидејќи Уставниот суд на Република Северна Македонија не може директно да интервенира во случаите каде што редовните судови донеле одлуки кои се во спротивност со Уставот. Како

резултат на ова, постои правна несигурност и ограничена ефикасност во заштитата на уставните права.

Врз основа на компаративната анализа, можеме да заклучиме дека е од витално значење да се разгледа можноста за воведување на механизам за укинување на неуставни судски одлуки во Република Северна Македонија. Надлежноста на уставните судови да укинуваат неуставни судски одлуки претставува важен механизам за заштита на уставниот поредок и основните слободи и права на граѓаните. Преку воведување на таква надлежност во Република Северна Македонија, би се постигнала поголема правна сигурност и би се зајакнала улогата на Уставниот суд како гарант на уставноста. Во правни системи каде што уставниот суд не може да ги укине одлуките на редовните судови, граѓаните често немаат ефикасен механизам за заштита на своите уставно загарантирани права, што ја намалува правната сигурност. Дополнително, со воведувањето на ваква можност, Уставниот суд на Република Северна Македонија би имал поширока улога во заштитата на уставноста и основните човекови слободи и права. Надлежноста на уставните судови да ги укинуваат одлуките на редовните судови кои се неуставни е фундаментален елемент во заштитата на правата и слободите на граѓаните. Овој механизам ја обезбедува суприматијата на Уставот и гарантира дека сите правни акти, вклучувајќи ги и судските одлуки, се во согласност со Уставот.

Иако ова прашање предизвикува правни и институционални контроверзии, важно е да се најде баланс помеѓу заштитата на уставните права и зачувувањето на независноста на редовното судство. Примерите од меѓународната практика покажуваат дека оваа надлежност е возможна и потребна, додека во Република Северна Македонија постои потреба од унапредување на уставниот систем за да се овозможи поефикасна заштита на уставните права преку директно укинување на неуставни одлуки од страна на Уставниот суд. Воведувањето на такви реформи би обезбедило правна сигурност, целосна заштита на уставно загарантираните човековите слободи и права и зајакнување на довербата на граѓаните во правниот систем.

Компаративната анализа покажува дека правни системи кои овозможуваат таква надлежност имаат поефикасни механизми за заштита на основните права на граѓаните. Овие системи можат да служат како модел за унапредување на уставните механизми во Република Северна Македонија, овозможувајќи развој на ефикасни правни лекови за заштита на граѓаните.

Препорачливо е, до воведување на уставна тужба со соодветни измени на Уставот на Република Северна Македонија, да се изврши измена на постојниот Акт на Уставниот суд на Република Северна Македонија и да се овозможи Уставниот суд на Република Северна Македонија да укинува одлуки на редовните судови за кои ќе утврди дека се во спротивност со Уставот во постапките во кои одлучува по барањата за заштита на слободи и права. Оваа можност би го унапредила правниот систем и би осигурала дека судските одлуки се донесени во согласност со основните уставни права.

Исто така, без амандманска промена на Уставот на Република Северна Македонија, со цел зајакнување на ефективноста на одлуките на Уставниот суд на Република Северна Македонија за заштита на правата и слободите, се препорачува да се изврши дополнување на Законот за парнична постапка по примерот на член 400 од Законот за парнична постапка со кој е овозможено одлуките на Европскиот суд за човекови права да бидат основ за повторување на парничната постапка. Имено, цел е одлуките на Уставниот суд, со кои е констатирана повреда на човеково право, да бидат основа за повторување на постапката пред судот кој судел во прва степен. Кога веќе е предвидено такво дејство, за одлуките на Европскиот суд за човекови права во Законот за парнична постапка, тогаш уште повеќе тука треба да се вклучат и одлуките на националниот Уставен суд. Иако за промена на овој закон е неопходно двотретинско мнозинство во Собранието, сепак политичката сензитивност на ова прашање е многу помала, во споредба со прашањето за промена на Уставот.

На крајот на овој труд, може да се заклучи дека постои значителна потреба од натамошно унапредување на правната заштита на уставните права. Унапредувањето на надлежностите на Уставниот суд и создавањето правни механизми за директна заштита на

уставните права претставуваат клучни чекори кон поефикасна правна заштита на граѓаните. Со таквите реформи, граѓаните би имале на располагање ефикасни правни лекови за заштита на своите уставно загарантирани права, што би ја зголемило довербата во правниот систем и би ја зацврстило правната сигурност и владеењето на правото. Поставувањето на ваква правна рамка би овозможило поголема правна сигурност и би го подобрило капацитетот на судовите да одговорат на уставните предизвици соодветно на очекувањата на современото демократско општество.